

LIBRIS | **DIANA MANDACHE**

Woknow
Books
Editor

Povestea vieții mele Capitole târzii

Memorii regăsite ale reginei Maria

Cuvânt-înainte de Dominic Lieven

Traducere din engleză de Valentin Mandache

Ediția a III-a revizuită
(cu noi fotografii)

CORINT
BOOKS
—2024—

CUPRINS

CUVÂNT-ÎNAINTE	5
MULȚUMIRI	7
REGINA MEMORIALISTĂ	9
CAPITOLE TÂRZII	44
I. RECONSIDERĂRI POSTBELICE	47
II. EFORȚURI	59
III. CONFERINȚA DE PACE	71
IV. ANGLIA	101
V. DIN NOU ÎN PARIS	129
VI. ACASĂ	159
VII. TRANSILVANIA	169
VIII. GRIJI POLITICE	183
IX. FIRE RUPTE	195
X. PRIMUL PARLAMENT AL ROMÂNIEI MARI	205
XI. RECONSTRUCȚIE SOCIALĂ ȘI ACTIVITĂȚI DE BINEFACERE	211
XII. ÎNCERCÂND A LINIȘTI TUMULTUL	221
ÎNCORONAREA DE LA ALBA IULIA	229
POSTSCRIPTUM	245
LISTA SCRIBERILOR REGINEI MARIA (SELECȚIE)	251
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ	259
INDICE DE NUME	263

REGINA MEMORIALISTĂ

 între monarhii României, Maria a fost cea mai carismatică, admirată și mediatizată de presa internațională. Memoriile diplomaților, politicienilor și scriitorilor vremii au prezentat-o într-o lumină favorabilă. În timpul Primului Război Mondial, ea și-a dobândit aura unei femei curajoase. Nonconformismul său a fost adeseori criticat, fiindu-i reproșate vanitatea și dorința exagerată de a fi în lumina reflectoarelor. Oricum ar fi interpretat, acest lucru a adus beneficii României, și mulți dintre contemporanii ei recunoșteau că „România are chipul reginei Maria”.

Acest ultim volum al memoriilor sale, *Capitole târzii*², un manuscris nepublicat până acum³, s-a crezut pentru mult timp că a fost distrus de regele Carol al II-lea, după moartea mamei sale. Ultima secretară particulară a Mariei, Christine Galitzi, știa despre „noua carte pe care o scria regina, fiind o continuare a *Poveștii vieții mele*”. Aceasta credea că „după moartea Mariei, Carol al II-lea a dispus distrugerea manuscrisului”⁴.

La scurt timp după publicarea primului volum din *Povestea vieții mele*, reginei i s-a propus să continue scrierea captivantelor sale amintiri. Prima mențiune în legătură cu începerea redactării celui de-al patrulea volum de memorii a fost făcută în 1934, în

² Titlul manuscrisului reginei a avut două variante: *Capitole târzii din viața mea* sau *Capitole târzii*. Pentru ediția a III-a am ales varianta simplificată, *Capitole târzii*.

³ După 7 ani de cercetări, manuscrisul a fost identificat în 2001. Prima ediție a memoriilor am publicat-o în 2004 la editura Sutton din Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, sub titlul *Later Chapters of My Life. The Lost Memoir of Queen Marie of Romania*.

⁴ Paul Minet, „Even More Reading Between the Lines. Some final Interpolations by Miss Grizel Gray of Walmer”, *Royalty Digest. A Journal of Record*, Vol. XI, nr. 10 (Marea Britanie, aprilie 2002), p. 298.

corespondența reginei cu Ray Harris Baker⁵, bibliotecar la Biblioteca Congresului și fondatorul de mai târziu al colecției „Regina Maria” la Kent State University din Kent, Ohio.

Finalizarea acestui volum de memorii a continuat cu multe dificultăți cauzate de frica generată de presiunile exercitate de fiul său, regele Carol al II-lea, care era gelos pe regină, din cauza recunoașterii prestigiului ei în întreaga lume. Drept consecință, Maria a luat decizia de a-și adăposti documentele personale. Ca o precauțiune suplimentară, încă din 1931, a avut consimțământul ginerelui său, regele Alexandru al Iugoslaviei, pentru a primi o parte din corespondența sa la Belgrad sau la legația iugoslavă din București. Documentele din arhive⁶ confirmă teama Mariei, începând cu anii 1930, și dorința sa de a-și adăposti jurnalele și alte acte personale, la Legația britanică din București. Aceasta era o acțiune politică sensibilă, fiind posibilă numai pentru scurt timp, pentru a evita crearea de complicații. Intenția vremelnică a reginei Maria de a depozita câteva cutii cu hârtii – materiale ale memoriilor sale – într-un loc sigur poate fi comparată cu situația oarecum similară a împărătesei Frederick (Victoria) și a fiului ei, kaiserul Wilhelm al II-lea. Aceleași temeri și restricții au determinat mai târziu ca memoriile împărătesei și documentele personale ale fostului împărat Frederick al III-lea să fie scoase în secret din Germania prin intermediul ambasadei britanice din Berlin și depozitate în Anglia.

Din prima zi ca rege, Carol i-a impus mamei sale să nu se amestece în politică. Dezacordurile au condus la retragerea Mariei, de cele mai multe ori la Bran sau la Balcic. Pentru anihilarea influenței politice a reginei, Carol al II-lea a ordonat să fie urmărită în secret și să-i fie raportate toate conversațiile private de la Palatul Cotroceni în mod special. Acesta a încercat, și de multe ori a reușit, să o împiedice pe regină de a-și mai primi prietenii vechi la palat, bănuind că toate criticile la adresa lui erau pornite de la Cotroceni. Cu toate acestea, Maria a dorit evitarea oricărui conflict deschis cu fiul ei. Chiar și așa, Carol i-a impus restricții severe privind persoanele care o puteau vizita la reședințele sale, corespondența privată, precum și deplasările. În asemenea condiții, pentru Maria devenea dificil să scrie ceva ce ar fi putut deranja persoane din camarila regală, care între timp câștigaseră putere.

⁵ Ray Harris Baker (1907–1963), autor american, bibliotecar, mason.

⁶ În Arhivele Naționale Române, București (în continuare, ANR), Fond Regina Maria (RM), corespondența reginei cu principele Nicolae, regina Maria a Iugoslaviei, sau cu Ileana, arhiducesă de Austria.

Prințului Barbu Știrbey⁷, un vechi sfătuitor al regelui Ferdinand și un prieten bun al reginei Maria, i-a fost interzis accesul la Curte. Știrbey era cel ce cunoștea multe întâmplări savuroase despre Carol de pe vremea când acesta renunțase la moștenirea tronului, în 1919. Regele avea o echipă specială de informatori care căutau dovezi incriminatorii pentru a-l învinui de complot împotriva monarhului, situație care a dus în cele din urmă la decizia lui Știrbey de a se autoexila.

În acest context tensionat în care trăia regina, Stephen Gaselee⁸, agentul său literar, îi recomandase în octombrie 1937 să renunțe la ideea de a scrie un al patrulea volum de memorii, tocmai din cauza restricțiilor impuse de regele Carol al II-lea⁹. Pe de altă parte, Ray Harris Baker, prietenul american de corespondență, în ianuarie 1938 o încuraja pe regină, declarând: „știu câte lucruri ți-ai propus și care te-ar face fericită – să termini volumul al patrulea de memorii, cartea despre flori de care îmi vorbeai, cartea de povești pentru copii cu ilustrațiile Sulamithei Wulfing și alte multe proiecte ale reginei-artist care în trecut au îmbogățit spiritualitatea lumii, dar și în viitor va face același lucru”¹⁰. Regina s-a decis să continue scrisul și numai o boală fatală a împiedicat-o să-și finalizeze volumul memorialistic.

Memoriile au existat în cel puțin o variantă dactilografiată și au fost trimise, la acea vreme, în afara României pentru păstrarea lor în siguranță. De atunci nimic nu s-a mai aflat despre locul unde erau adăpostite. În 1939, după moartea Mariei, revista britanică *Cornhill Magazine* a publicat, în trei numere, fragmente din aceste memorii, într-o formă puțin diferită față de cele publicate astăzi. În versiunea din *Cornhill*, titlurile – „Misiunea mea. I. În Paris”, „Misiunea mea. II. La palatul Buckingham”, „Misiunea mea. III. Din nou la Paris”¹¹ – diferă de original. După cum precizează revista, în timpul vieții, regina Maria a României, fiica Ducelui de Edinburgh și a Marii Ducese Maria Alexandrovna,

⁷ Prințul Barbu Alexandru Știrbey (1872–1946), nepot al domnitorului Țării Românești Barbu Dimitrie Știrbey (1849–1856); premier pentru scurt timp în 1927; sora sa Elisa era soția lui Ion I.C. Brătianu; Barbu a fost căsătorit cu Nadeje Bibescu. Apelativul *Good Man (Omul bun)* a fost folosit de regina Maria, dar și de principesa Ileana.

⁸ Stephen Gaselee (1882–1943), diplomat, scriitor, bibliotecar la ministerul de externe britanic; donator generos de cărți către biblioteca Universității Cambridge.

⁹ ANR, RM, III/ 469, Scrisoarea lui Stephen Gaselee către regina Maria, 15 octombrie 1937, Londra.

¹⁰ Kent State University, Colecții speciale – regina Maria, Ohio (în continuare KSU), Scrisoarea lui Ray Harris Baker către regina Maria, 11 ianuarie 1938.

¹¹ *The Cornhill Magazine*, Vol. 160, nr. 958 și 959, Londra, 1939.

a publicat trei volume memorialistice cu titlul *Povestea vieții mele*, care s-au bucurat de o largă popularitate. Un al patrulea volum era în pregătire, dar a rămas neterminat la data morții ei și nu a mai apărut niciodată. „În acest număr al revistei și în celelalte două care vor urma – se consemna de către editor – veți citi mărturia Majestății Sale cu privire la misiunea diplomatică neoficială de la Paris și Londra, îndeplinită în beneficiul României, la cererea regelui Ferdinand, în martie–aprilie 1919.”¹²

Manuscrisul original conține însă capitole cu titlul simplificat „Conferința de pace”, „Anglia” și „Din nou la Paris”. De asemenea, în 1942 Ray Harris Baker menționa manuscrisul neterminat în broșura *O colecție despre regina Maria a României și despre România de la 1866 la 1941*. El confirma că ar fi avut o „copie dactilografiată împreună cu o scrisoare semnată de bibliotecarul ministerului de externe din Londra, care atesta autenticitatea memoriilor”¹³. După război nu s-a mai auzit nimic despre soarta acestui manuscris; existența lui era îndoielnică. Se părea că extrasele memorialistice publicate de revista *Cornhill* aveau să fie unicele apărute vreodată. Dar pe la mijlocul anilor 1990, citind cu atenție corespondența dintre regină și Ray Harris Baker, precum și multe alte materiale din diferite arhive conținând documente referitoare la regina Maria, mi s-a întărit convingerea că manuscrisul sau copia dactilografiată existau depozitate undeva, în arhivele românești, americane sau britanice. Evident, această încercare părea a fi asemenea căutării acului în carul cu fân, un lucru minuțios. În cele din urmă, după șapte ani de cercetări, norocul mi-a surâs la Arhivele Naționale ale României, din București. Acolo, după ce am recitit inventarul, m-am decis să arunc o privire și asupra unui dosar aparent neimportant, descoperind astfel manuscrisul printre multe alte documente ne semnificative.

Ceea ce am găsit era o relatare a vieții reginei Maria, din 1918 până în 1922, și noile configurații politice văzute de regină ca martor al evenimentelor după sfârșitul războiului. Paginile respective vorbeau despre vizitele neoficiale la Paris și Londra, și despre rolul pe care regina l-a jucat în contextul Conferinței de Pace, despre conexiunile ei postbelice cu familiile regale europene și în special cu cea britanică, precum și despre ultima întâlnire a Mariei cu mama sa, Ducesa de Coburg. Toate aceste

¹² *The Cornhill Magazine*, Vol. 160, nr. 959, Londra, 1939, p. 433.

¹³ Ray Harris Baker, *A Collection concerning Marie Queen of Romania and the Romania of 1866 to 1941*, Washington, 1942, pp. 2–3.

amintiri, publicate pentru prima oară după aproape șapte decenii, și republicate acum într-o nouă ediție, reprezintă o contribuție la istoriografia regală. Importanța acestui document este cu atât mai mare, cu cât a fost semnat de o scriitoare talentată, care din postura de monarh era cel mai bine situată față de evenimente, pentru a putea aprecia critic momentele cruciale ale României în cadrul istoriei europene. Pentru a întregi aceste memorii, am adăugat însemnările reginei cu privire la încoronare, ceremonialul suprem regal din octombrie 1922, completeate de sinteza evenimentelor care aveau să urmeze până la moartea sa.

*

Principesa Maria s-a născut la 29 octombrie 1875 la Eastwell Park, lângă Ashford, în comitatul Kent. Era fiica lui Alfred, duce de Edinburgh, și a Mariei Alexandrovna, născută mare ducesă a Rusiei. Nepoată a reginei Victoria și a țarului Alexandru al II-lea al Rusiei, Maria a devenit principesă a României prin căsătoria ei cu Ferdinand de Hohenzollern-Sigmaringen, principe moștenitor al României, la 10 ianuarie 1893. Ea devine regină a României, țara de adopțiune, la 11 octombrie 1914, când Ferdinand și-a asumat tronul după moartea regelui Carol I.

Regina Maria este cunoscută în lumea întreagă pentru acțiunile ei caritabile și pentru munca de infirmieră pe front, în timpul Primului Război Mondial. A luat parte la eforturile politice și diplomatice care au dus la unificarea României, în 1918. În afară de acestea, Maria a devenit și o bine cunoscută scriitoare, mai ales după război.

Încă din copilărie, principesa Maria de Edinburgh avea o imaginație debordantă și obișnuia să spună, cu mare plăcere, povești surorilor ei. A fost crescută și educată în epoca victoriană, cunoscând opera lui Shakespeare de pe scenele teatrelor din Londra și Coburg. Era de asemenea familiarizată cu dramele lui Goethe și Schiller. Dar mai ales era fascinată de poezia engleză a lui Tennyson, Shelley, Keats și Yeats.

Mai târziu a devenit captivată de filosofie, arătând un interes special pentru lecturi din Nietzsche și Rabindranath Tagore, lecturile regăsindu-se ulterior în propriile sale creații, cum ar fi *Adevărata regină Maria: Povestea unui suflet* sau *Visătorul de vise*. În corespondența Mariei cu poetul de origine libaneză Khalil Gibran, pregătind publicarea volumului *Profetul*, ea se arăta extrem de interesată de tema filosofică a tragicismului

existențial. Dar adevărata creație pentru Maria devenise înțelegerea adevărului prin propriile ei simboluri.

Regina obișnuia să revină cu plăcere la lectura legendelor scandinave și scoțiene sau la cea a Bibliei. Toate aceste esențe au transformat-o într-o scriitoare sensibilă, ale cărei emoții artistice erau redată vizual, prin tehnica mânării unui stil narativ inconfundabil.

Referitor la primele încercări literare, ea notează: „Nu știam nimic despre scris, despre stil și compoziție, ori despre regulile jocului dar știam să conjur frumusețea și emoția. Și mai aveam și un vast depozit de cuvinte”¹⁴. Cu aceste atuuri a scris despre fratele ei, scrieri intitulate „Amintirea ultimelor clipe ale lui Alfred printre noi”¹⁵, rememorând scene din

Missy costumată pentru a interpreta rolul din „Visul unei Domnițe”.

anul 1898, parte a istoriei familiei de Edinburgh, Alfred fiind principe ereditar de Saxa-Coburg-Gotha. După moartea acestuia timpurie în 1899, însemnările Mariei devin și ele o consemnare inedită de istorie a familiei, aparținând unei perioade pline de aspirații artistice ale principesei.

Ca tânără mamă, Maria obișnuia să le spună copiilor ei povești. La îndemnul unuia dintre copiii săi a început să scrie basme. O influență importantă au avut-o și piesele de teatru care se puneau în scenă la reședința ei de la palatul Cotroceni. La 22 mai 1904, principesa Maria a organizat câteva spectacole în parcul Cotroceni, în

¹⁴ Marie, Queen of Romania, *The Story of My Life*, Vol. II, ediția a V-a, Cassell, Londra, 1935, p. 333.

¹⁵ ANR, RM, III/97, Principesa Maria, *Souvenir of Alfred's last stay with us*, octombrie 1898.

beneficiul orfelinatului „Materna”. Una dintre piesele jucate a fost „Visul unei Domnițe”, o pantomimă regizată de Alexandru Davila¹⁶. Era un obicei în acea epocă să se joace teatru cu actori amatori din rândul celor din înalta societate. Astfel că, în „Visul unei Domnițe”, Maria a jucat rolul principal, iar copiii ei, Carol și Elisabeta, pe cele ale pajilor, cealaltă roluri fiind interpretate de aristocrați români. Toate aceste scenete de teatru au inspirat-o mult în începuturile sale de scriitoare.

La început Maria își închipuia că putea scrie numai povești, dar încetul cu încetul compoziția a evoluat înspre un stil original. Treptat, a înțeles că poate să scrie romane sau poezii. O altă etapă distinctă a scrierilor sale a constituit-o războiul, ani în care a scris pentru soldați și articole pentru ziare. Tot atunci a publicat în folosul celor răniți și al orfanilor.

Publicarea autobiografiei *Povestea vieții mele* a coincis cu maturitatea artistică. Căci memoriile reginei Maria sunt superioare oricăror altor memorii ale unui personaj regal din epocă. Presa europeană a văzut literatul din regină, o tradiție a familiei regale române începută de regina Elisabeta¹⁷. Și era o fericită coincidență faptul că amândouă erau atât de talentate. Regina Elisabeta a încurajat-o de la bun început pe Maria, când și-a dat seama de realul talent al acesteia. „La început, când mi-am dat seama că pot scrie”, își amintește regina Maria, „produceam istorioare triste, în modul cel mai natural, instinctiv. Când am scris «O viziune a bucuriei», printre cele treisprezece viziuni, care erau toate triste, am încheiat din instinct într-o notă tristă care conținea, însă, atâta frumusețe!”¹⁸.

Prima carte a Mariei care a văzut lumina tiparului a fost *Crinul vieții*. Ediția engleză a fost tipărită la București de A. Baer în 1912, iar în anul următor editura Hodder & Stoughton a publicat o ediție la Londra, cu ilustrații de Helen Stratton. În prefață, Carmen Sylva scria: „O tânără mamă, un artist adevărat, povestind o poveste este cea mai mare bucurie din lume”. Maria însăși spune despre această carte: „am scris-o pentru copiii mei ca un prea plin de frumusețe al inimii”¹⁹. Cartea a fost tradusă în românește în 1913, de către Elena Perticari-Davila, și a apărut la editura Socec. Loie Fuller și Gab Sorère au produs la București versiunea cinematografică a lucrării. În 1919 Maria nota în

¹⁶ Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altădată. 1901–1910*, Vol. III, ediția a II-a, Editura Ziarul Universul, București, 1936, p. 75.

¹⁷ A scris sub pseudonimul Carmen Sylva.

¹⁸ ANR, RM, III/62, f. 242.

¹⁹ Ray Harris Baker, *A Collection...*, p. 3.

jurnalul ei: „Am lucrat cu Loïe Fuller și am pus la punct detaliile pentru «Crinul vieții» care urmează să-și facă debutul pe scenă în Anglia, în decembrie, regizat de Loïe Fuller, cu participarea trupei sale de dans și a Mărioarei Voiculescu”²⁰.

Regina a continuat să scrie, publicând peste 30 de volume. În același timp, apăreau ediții în diferite limbi străine, printre care și japoneza. Preocupările ei acopereau o largă gamă stilistică, de la cărți pentru copii, la proză scurtă, romane, memorialistică și poezie. Multe dintre nuvele au fost adaptate pentru teatru, balet sau chiar film. Deși a scris mult și diverse genuri literare nu toată opera ei este cunoscută. Însemnările zilnice din cele 100 de caiete, corespondența cu prietenii, familia sau oficialii timpului, din toate acestea emană o personalitate puternică, un scriitor desăvârșit și talentat.

Prietenii reginei cunoșteau obiceiul acesteia de a scrie dimineța devreme. Maria își consemna în jurnal timpul pe care-l acorda scrisului în Salonul de aur sau în Camera norvegiană de la Palatul Cotroceni, locuri preferate pentru creație. Dar în timpul războiului inspirația nu mai avea un loc preferat. După cum observa William T. Ellis, „înainte de a-și descoperi talentul de scriitor, regina și-a exprimat dragostea pentru natură cu ajutorul pensulei – *gândesc în culori*, obișnuia să spună. Așa cum arată scrierile sale, înainte de toate ea era un artist, cu spirit fin de observație, fiind capabilă să reproducă atât litera, cât și spiritul scenei sau locului respectiv. Traducerea românească a operelor sale a devenit extrem de populară printre ai săi”²¹. Regina Maria obișnuia să scrie în limba engleză, existând însă și texte în limba română, în special din perioada Marelui Război, atunci când a suferit în refugiu.

Memoriile reginei Maria: *Povestea vieții mele*

Redactarea memoriilor începuse în anii 1920, publicarea celor trei volume fiind posibilă în primă ediție abia în anii 1934–1935. După război, Maria lucrase la câteva manuscrise autobiografice, precum „Adevărata regină Maria. Istoria unui suflet”, scrisă între 1922–1923, și „Cartea de aduceri aminte”, elaborată între 1925–1926.

²⁰ ANR, RM, III/120./ Mărioara Voiculescu (1885–1976), actriță.

²¹ William T. Ellis, „Rumania’s Soldier Queen”, în *Century Magazine*, Vol. 96, iulie 1918, p. 338.

La sfârșitul anilor 1920, Stephen Gaselee, executorul literar al reginei, a început negocierile cu mai multe agenții, edituri și redactori. În decembrie 1927, Gaselee a recomandat ca memoriile să fie încredințate agenției literare Curtis Brown²² care a trimis spre editare primul volum de memorii. În 1929, Gaselee o informa pe Maria că primiseră o ofertă avantajoasă de la editura Cassell din Londra²³. Negocierile s-au desfășurat pe parcursul mai multor ani, atât în Marea Britanie, cât și în SUA, astfel încât abia în august 1933²⁴ au primit o ofertă fermă care să publice acest gen de literatură. Printre cei care primiseră manuscrisul erau Curtis Brown și Lee Keedick, ultimul fiind agentul literar al reginei în America. *Saturday Evening Post* publicase în seriale capitole din jurnal, sub titlul „Viața mea ca principesă moștenitoare”, între 1933–1934, iar în martie 1934 Gaselee anunța că fusese încheiat un contract cu editorul Charles Scribner: În toamna aceluiași an, Cassell în Londra și Scribner în New York publicau simultan primele două volume memorialistice²⁵.

Publicarea celor trei volume cu titlul *Povestea vieții mele* în anii 1934–1935 i-au adus faima reginei Maria. Memoriile au fost tipărite cu rapiditate în mai multe limbi, printre care franceză, română, germană, poloneză, cehă, suedeză, italiană și maghiară. În România, scriitorul D.V. Barnoschi recunoștea că într-un viitor apropiat cartea „va fi înscrisă alături de acele memorii care au statornicit gloria unor scriitori”²⁶.

După prima ediție americană din 1934 a mai urmat o reeditare. În 1935 Scribner a publicat un al doilea volum, intitulat *Calvarul, povestea vieții mele*²⁷. Memoriile au fost retipărite în facsimil, la New York, în anii 1970, demonstrând astfel succesul longeviv al cărții.

Ediția britanică a volumului *Povestea vieții mele* s-a bucurat de un imens succes, cunoscând mai multe ediții între 1934 și 1936. Din iulie 1936, primul volum a avut șase tiraje, iar volumul al doilea se afla la a cincea ediție în decembrie 1935. Volumul al treilea,

²² ANR, RM, III/330, 13 decembrie 1927, Londra.

²³ ANR, RM, III/371, 5 noiembrie 1929, Londra.

²⁴ ANR, RM, III/395, 21 august 1933, Londra.

²⁵ ANR, RM, III/411, 16 aprilie 1934, Londra.

²⁶ D.V. Barnoschi, *Recenzie. Maria, Regina României. Povestea Vieții Mele*, Editura Cultura românească, București, 1936, p. 18.

²⁷ KSU, Scrisoarea lui Charles Scribner către Ray Harris Baker, 5 noiembrie 1941, New York.